

SORES
EN MIJN VERHAAL
MET DE KERK
ZEGEN

Dominee Piet de Jong

Tweede druk

Boekencentrum

www.uitgeverijboekencentrum.nl

Ontwerp omslag: Studio Anton Sinke
Foto omslag: © Sjaak Boot Photography
Lay-out en dtp: Gewoon Geertje

ISBN paperback 978 90 239 7154 2
ISBN e-book 978 90 239 5419 4
NUR 700

Tweede druk, 2018
© 2018 Uitgeverij Boekencentrum, Utrecht

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Hoofdstuk 1

‘EN BARABBAS WAS EEN MOORDENAAR’

Zoutelande 1947-1966

Vlak onder de kansel van het schuurkerkje aan het eind van de Timmermansstraat stond de bank van mijn ouders. Vaak ging er een boerenman voor die een heel lang gebed deed en daarna een preek voorlas van een predikant die meestal al overleden was of van een zogenoemde oude schrijver. Sommige van deze voorgangers kon je nauwelijks verstaan. Dat deerde ook niet, het was een soort ritueel horend bij de zondag.

Maar zo nu en dan was er een echte dominee. Dan werd het heel spannend. Dan verscheen God zelf als het ware lijfelijk in ons midden. Omdat ik heel dicht bij de man zat – onze bank stond dwars rechts van de kansel en was eigenlijk bedoeld voor kerkenraadsleden – ontging me niets van zijn woorden. Ook zijn performance volgde ik op de voet. De preek ging over Jezus en Barabbas. En hoe Pilatus hen op tweetal zette. Hoe afschuwelijk onrechtvaardig dat was. En wat er toen gebeurde. Want Barabbas was een moordenaar. En moordenaars, dat waren we allemaal. Groot en klein, daar was geen ontkomen aan. We waren allemaal schuldig aan de dood van Jezus. Onder het kruis vind je alleen maar moordenaars. Dat moorden was al begonnen in het paradijs. Daar had Adam het gebod van God vermoord. En sindsdien deden we niet anders dan proberen het oude verbroken werkverbond weer op te richten. In onze blindheid en moordende boosheid naar God. Moordenaars.

Maar wat er nu gebeurde? De voorganger in zijn zwarte preekjas hing over de rand van de kansel en terwijl elk woord overliep van emotie, zette hij uiteen dat Jezus, Middelaar en lieve Borg, de weg van Barabbas had willen gaan. Naar het kruis. Zodat er vrijspraak kwam voor Barabbas. Jezus werd naar het kruis afgevoerd, Barabbas

werd vrij man... en Barabbas was een moordenaar. Die zin herhaalde hij heel vaak, kennelijk onzeker of de hoorders de dubbele laag wel hadden opgemerkt, met stemverhoging van de laatste woorden: En Barabbas was een moordenaar...

ZOUTELANDE

Het schuurkerkje in Zoutelande bestaat niet meer. Het is in 1995 gesloten, toen de geloofsgemeenschap gevoegd werd bij de Gereformeerde Gemeente van Meliskerke. Van die gemeente was de groep in 1946 als filiaal afgesplitst. Aanvankelijk bevatte het gebouw behalve een kerkzaal ook een schoollokaal links van de ingang, eenvoudig afgeschot van de kerkzaal. Klas 1 en 2 kregen er les van juffrouw Samuelse. Kerkplein en schoolplein vielen samen. Voor een beginnend schoolkind best verwarrend. Op wekdagen sloeg je bij de deur linksaf de school in, op zondag rechtsaf de kerk in. In het lokaal links werden de psalmen uit de berijming van 1773 geleerd en gezongen. Sloeg je rechtsaf dan werden de psalmen van Petrus Datheen je vertrouwd gemaakt, begeleid door een eenvoudig orgel dat – vanuit de kerk gezien – op een zoldertje boven de ingang stond. Vanuit de bank van mijn ouders had ik een goed zicht op de organist en zijn helpers, die de windpomp bedienden. In 1959 kreeg de ‘School met den Bijbel’ een nieuw schoolgebouw, zodat het lokaal van juffrouw Samuelse bij de kerkzaal kon worden getrokken. In 1956 was het oude orgel al vervangen. Het nieuwe orgel was boven de kansel geïnstalleerd, dus vlak boven mijn hoofd. Het was afkomstig uit Rotterdam-West, uit Delfshaven. Bij de sluiting is heel de inventaris naar Albanië en Oekraïne gegaan. Apart: eerst begeleidde het orgel de lofzang in Delfshaven, daarna in Zoutelande en nu ergens in Oekraïne.

Van de schuur en het kerkplein vind je niets meer terug. Alles is afgebroken, alles is weg. Ook de op de kop van de schuur aangebouwde consistoriekamer waar de kerkenraad zich voor de dienst verzamelde. Op een bepaald moment hoorde je in onze kerkbank hoe de broeders aan de andere kant van de muur opstonden van hun stoelen. Luidruchtig geschuifel, dan eerst nog het gebed, even later ging de deur links van de kansel krakend open en stommelden de broeders achter elkaar naar binnen.

Je vindt er niets meer van terug. We hebben alleen de foto's nog. Op de plek staan allemaal nette woningen. De grond zal goed verkocht zijn. Maar de lofzang hoor je er niet meer.

ZEEUWS LICHT

In deze kerk hoorde ik mijn eerste preken. Het was een geloofsgemeenschap van hooguit honderd leden. Mijn vader speelde in het kerkje een belangrijke rol. Jarenlang was hij diaken, hulporganist en lid van het schoolbestuur voor de geloofsgemeenschap. Hij was ook actief binnen de SGP-afdeling. Elke week bezorgde de post het kerkblad *De Saambinder* en het partijblad *De Banier* plus aanbiedingen van boekhandel Lindenberg in Rotterdam.

Mijn vader speelde geen hoofdrol, hij was import, afkomstig uit Zuid-Holland – Ridderkerk, Hendrik-Ido-Ambacht. Na de Tweede Wereldoorlog ging hij werken bij de Rijksgebouwendienst in Middelburg. In de duinen van Zoutelande bouwde hij zijn eigen huis op de puinhopen van een in de oorlog verwoest hotel. Een noodwoning die een blijvertje werd.

Het was een klein dorp van boeren en mensen die verdienden aan de toeristen. Al in de jaren dertig was het een plek met veel aantrekkingskracht op zomergasten uit binnen- en buitenland. Domburg had de naam een mondaine badplaats te zijn. Maar Zoutelande was een en al rust met veel meer zon en zonder gevaarlijke zeeëstrooming. De strandhokjes zien er anno 2017 nog precies zo uit als in de jaren voor de oorlog, inclusief hun kleuren.

Strandgasten kwamen indertijd uit de Randstad, uit Brabant, België en Duitsland. Ze kwamen af op de zon, de zee en het licht. Na de oorlog kwamen de Duitse families al snel weer terug. Sommigen kon je betrappen met een oude militaire stafkaart waarmee ze de weg zochten op het eiland. Die stafkaart werd door de bewoners niet gewaardeerd. Aan het eind van de oorlogsjaren werd het eiland getroffen door de zogenaamde inundatie: heel het eiland werd georganiseerd voor maanden onder water gezet ter ondersteuning van de geallieerde troepen.

In dit dorp leerde ik lezen en schrijven op de School met den Bijbel en volgde ik de catechese vanaf mijn zesde jaar. In dit dorp hoorde ik, amper vier of vijf jaar oud, voor het eerst preken.

Begin twintigste eeuw streken er uit Den Haag diverse schilders neer in Domburg. De bekendste was Jan Toorop. Hij woonde lang in Domburg. Ook Piet Mondriaan (1872-1944) bracht in de jaren 1908-1910 de zomers door op Walcheren. De kunstenaars waren heel divers, ze hadden geen gezamenlijk programma, wel lieten ze zich allemaal inspireren door het Zeeuwse licht. Mondriaan

schilderde onder andere de kerktoren van Domburg in een lichte oranjeachtige kleur tegen een vreemde donkerblauwe lucht. Anderen houden het erop dat het de kerk van Zoutelande is, zoals de conservator van Tate Modern in Londen, waar het schilderij te bewonderen is. Op het informatieve schildje naast het schilderij las ik: ‘Sun, Church in Zeeland, Zoutelande Church Facade 1909-1910.’

Het contrast tussen oranje en blauw zou heel bijzonder zijn en is een ‘impression of strong, flooding sunlight’. Samen met de kerktoren een ‘powerful, mystical mood’. Volgens de verdere tekst in Tate Modern zou Mondriaan later gezegd hebben dat deze pure kleur voor hem het middel was geweest om een nieuwe weg in te slaan ‘to express the beauty of nature’.

HEILIGDOM

Het schuurkerkje was zoals gezegd een filiaal van de Gereformeerde Gemeente in Meliskerke. In deze kerk en in de kerken in de omgeving had ds. G.H. Kersten, de stichter van het kerkgenootschap, zijn sporen getrokken. Hetzelfde geldt voor zijn zoon, ds. J.W. Kersten, die vroeg overleed. Kersten schreef niet alleen wekelijks een artikel in kerkblad en partijblad, hij had ook een dogmatiek op zijn naam staan die functioneerde als een soort toetssteen van het ware geloof. Verder schreef hij een boek met catechismuspreken, voor elke zondag een. De catechismuspreken van Kersten waren zelden spannend. Op de psalmborden naast de kansel stond aangegeven hoe ver men met de catechismus gevorderd was. Zondag 40 – het zesde gebod – boeide me het meest omdat ik in die week jarig was. Vanaf de start van de Tien Geboden (zondag 34) werd het voor mij dus elke week spannender.

Niet elk jaar werd Kersten gelezen. Ook Smytegelt kwam aan de beurt. Zijn preken waren eenvoudig en gelardeerd met praktische voorbeelden.

Het schuurkerkje vormde een heel bijzonder heiligdom. Als kind wist je: dit is het huis van God, hier is God zelf. Hier kon het heilige van God gebeuren. ‘De HEERE kwam over’, was de daarvoor gebezigde uitdrukking. Dat gebeurde misschien ook wel in de hervormde dorpskerk, maar dan toch anders. Wie daar echt getroffen werd, kwam daarna naar het schuurkerkje. Alleen hier werden moorde-naars zalig.

Je zag om je heen hoe mensen zwaar tilden aan hun zaligheid en zich af tobden over hun eeuwige toekomst. Ouderen maar ook jonge mensen, vooral rond de viering van het avondmaal. Het woord heilig werd met grotere letters geschreven dan het woord avondmaal. Vanuit de bank vooraan kon je alles heel mooi volgen. Je hoorde de voorganger zich uitputten in uitnodigende woorden, staande achter het midden van de tafel. ‘De Meester is daar en Hij roept u!’

Bij het ritueel hoorde wachten, lang wachten. Eerst kwamen de toppers van de kerkenraad, onder hen burgemeester David Kodde, een bekend lid van de Tweede Kamer voor de SGP. Hij zat altijd in de bank van de ouderlingen pal tegenover ons, gekleed in Zeeuwse dracht. Hadden hij en nog enkele broeders plaats genomen aan de avondmaaltafel, dan volgden er ook mensen uit de kerk.

Ik heb aan deze vieringen geen nare herinnering over gehouden. Het was heel spannend en het duurde uren. Ik was nieuwsgierig. Zouden er ook nieuwe deelnemers naar voren komen? Mensen die nooit eerder de stap hadden gewaagd? Aan de laatste tafel, na lang aandringen? Huilend en strompelend? Ik zat er met mijn neus boven op. Natuurlijk moest je een bekeerd mens zijn, getoetst en gewogen door de kerkenraadsbroeders. Maar rond de viering hing geen sfeer van terughouding en waarschuwing. Eerder de sfeer dat bij God alles mogelijk was. Een verkiezingsyndroom heb ik er niet opgelopen.

Mijn ouders waren heel erg met het geloof bezig. Ernstig, maar niet negatief. In zo’n geloofsgemeenschap lette wel iedereen op iedereen. Deed je een stap verkeerd, dan moest je je verantwoorden. Was het iets openbaars, dan moest je voor in de kerk publiekelijk je schuld uitspreken: ‘Hebt u een hartelijk berouw dat u...?’ ‘Ja, ik.’ Als het om twee mensen ging – een stel dat moest trouwen – zeiden ze beiden ja. Ik snapte het nog niet echt, maar voelde het gewicht. Het meisje keek naar beneden, de jongen hield zich wat stoerder. ‘Wij hebben gezondigd en we hebben berouw.’ Maar dan was het ook klaar.

ANDERS

De geloofsgemeenschap was maar een kleine kudde, maar wel een heilige kudde, althans daar streefde men naar. Het had in alles de sfeer van een afgescheiden kerk en mensen die echt afgescheiden leefden. De kerk was geen kerk van het dorp of voor het dorp. In

alles was het slechts een kerk op een dorp. Afscheiden van het gewone dorpsleven. Je deed niet mee met de leuke dingen van het dorp. Trok de harmonie door de straten, dan liep je niet mee. Al helemaal niet met een lampion. 'Wij doen dat niet', zei mijn vader, 'wij zijn anders.' En dat beleefden we als een groot voorrecht. Anders, niet beter. God maakte nog onderscheid waar geen onderscheid was.

Intuïtief begreep ik het. Ik leed er niet onder, maar vond het ook weleens jammer. Voetballen deed ik haast elke dag, maar ik mocht geen lid worden van de plaatselijke voetbalclub, de Meeuwen. Het hele bestaan had maar één groot thema: je was op weg en reis naar de eeuwigheid om een heilig en rechtvaardig God te ontmoeten. Onderweg daarheen was maar één ding echt nodig. Je besepte: het leven is een damp.

Op zondag ging je naar de kerk en verder ging het er die dag Israëlitisch aan toe. Je zag geen vrienden of vriendinnen. Op zaterdagmiddag werd het vlees al gebraden en werd de groente klaargemaakt. Er werd niet afgewassen op zondag. Op zondag werd er nooit gefetst. Ook niet naar de kerk. En zelfs niet naar een extra derde dienst in een naburig dorp. Op zich een prima regel. Je was als kind toch mooi even buiten en een uur wandelen met je vader – wat wil je nog meer? Er werd ook geen huiswerk gemaakt op zondag. Het was de enige dag dat niemand ernaar vroeg. Heerlijk. Op maandag had je dan wel het probleem hoe je de schooluren doorkwam zonder onvoldoende.

Het tweede kind dat na mij kwam overleed na enkele maanden door vernauwing van de maagingang. Men wist nog niet wat dat was. Mijn moeder zat het kind soms uren eten te geven met een theelepeltje. Het mocht niet baten. Nog hoor ik de torenklok luiden op de dag van de begrafenis. Een zware slag die bij mij diepe sporen achterliet.

Mijn vader was een bekommerd mens, zoals dat toen heette. Hij was eigenlijk altijd bezig met de vraag of God hem wel genadig was. Die aarzeling zal regelmatig een schaduw gelegd hebben over zijn levensvreugde. Hij kwam uit een aannemersfamilie. Daar wist men van aanpakken en zakendoen. Praten over mensen en kerken konden ze eindeloos lang. Maar als hij, zijn broer en zijn zussen en zwagers bij elkaar zaten en met elkaar spraken over de gangen die God met een mens zoal gaat, en de rook van de sigaren te snijden was, voelde je ook wel veel somberte die de vleugels van hun ziel zwaar maakte. Als kind liep ik daar weleens even tussen door, maar ik bleef niet lang naar hun verhalen luisteren.

Mijn moeder had een ander karakter. Ondanks verlies en verdriet was ze meestal vrolijk en genoot ze van haar grote gezin. Zelf kwam zij uit een arbeidersmilieu. Ze had daaruit weten te ontsnappen door in de verpleging te gaan. Zij had een eenvoudig maar basaal geloof. Toen op een morgen iemand kwam vertellen dat mijn vader een ernstig auto-ongeluk had gehad en dat voor zijn leven gevreesd werd, stond ik als kind naast haar. Toen de man weg was, ging ze meteen op de knieën – en ik met haar – en bad ze hartstochtelijk om zijn redding.

In een notitieboekje uit 1950 dat mijn vader voor zijn werk gebruikte en dat bewaard is gebleven noteerde hij impressies van lezingen tijdens een SGP-avond of andere gelegenheden. Tussen schetsjes en aantekeningen van bouwkundige toezeggingen aan plaatselijke aannemers en loodgieters in zo ongeveer alle dorpen op Walcheren lees je opmerkingen als: ‘Kan een verworping in de hel zeggen: ik heb niet gekund?’ en: ‘t Gebed van onbekeerden is alleen nodig uit gehoorzaamheid?’ en: ‘Kan een onbekeerde pleiten op de belofte?’ En op een vergadering van de Statenkring: ‘Ds. Zand a.s. maandag 70 jaar, feliciteren.’ Alles met potlood geschreven.

CATECHISATIE

Mijn vader had een concordantie van Trommius. Hij leerde me al vroeg hoe ik ermee om moest gaan. In *De Banier* stond elke week een bijbelse puzzel. Met Trommius vond je elke naam en elke tekst. Later zou drs. Frans Breukelman tijdens haast elk college in de Oudemanhuispoort in Amsterdam Trommius met laaiend enthousiasme aanbevelen. Breukelman beschikte over de oude folianten, mijn vader had de ingekorte uitgave.

Op mijn zesde jaar mocht ik mee naar de catechisatie. Die werd gegeven door een ouderling in Zeeuwse klederdracht, door heel het dorp Kersoan (Christiaan) genoemd. Mijn eerste catechisatieboek was het vragenboekje voor kinderen van ds. L.G.C. Ledeboer.¹ Later werd het A. Hellenbroek, eenvoudig en uitgebreid.² Het ging bijvoorbeeld

1 L.G.C. Ledeboer, *Een klein vragenboekje voor kinderen*, Houten.

2 A. Hellenbroek, *Voorbeeld van Goddelijke Waarheden* (uitgebreid), Utrecht. Vooraf gaat een instructie voor de leerling in negen punten. Punt V: ‘Wacht u de Leraar in de rede te vallen, hem tegen te spreken of strikvragen voor te leggen...’

over de mededeelbare en onmededeelbare eigenschappen van God. Plus bewijsteksten. Alles moesten we uit het hoofd leren.

Of je het ook allemaal begreep? Vraag 1 uit het boekje van Ledeboer was niet moeilijk. ‘Wie heeft u geschapen?’ Antwoord: ‘God.’ Vraag 2: ‘Wie is God?’ Antwoord: ‘Een allervolmaaktste geest.’ Over het tweede antwoord kun je een heel leven nadenken en daarna nog steeds geen idee hebben.

Toen ik eenmaal op het gymnasium zat boterde het niet echt meer tussen mij en Kersoan, eigenwijs en vooral ongeduldig als ik was. Vrijwel alle tijd besteedde hij aan de val in Adam. Aan die val kwam maar geen eind. De hele winter was één lange val. Elk jaar weer. Ik ervoer het gaandeweg als totaal oneerlijk dat Adams misstap mij ook nog aangerekend werd. Toen de discussie eens wat opliep en hij het ook niet meer wist, stuurde hij me naar huis met de woorden: ‘De Jong, je raast. De grote geleerdheid brengt u tot razernij!’

Zoiets maakte wel indruk. Maar toen ik thuis met behulp van Trommius de bijbeltekst had gevonden en ontdekte dat het een woord was van de Romein Festus tegen Paulus (Hand. 26:24), maakte ik me er niet meer druk om.

Tijdens deze catechisatielessen heb ik weinig geleerd, al begon ik al heel vroeg. Ik leerde wel veel op de School met den Bijbel. In Middelburg kwam ik bij ds. G.A. Zijderveld terecht. Die nam je mee de hele wereld over met zijn boeiende verhalen. Ook in Utrecht volgde ik catechisatie, bij ds. C. Harinck. Die deed het grondig aan de hand van een eigen boekje, altijd goed voorbereid. Maar het ging meer over de zuivere leer dan over de zalige diepten en hoogten van het leven.

Ze lieten veel kansen liggen. Maar of ik het zelf als predikant zoveel beter heb gedaan? In Nunspeet had ik een winter lang elke week ruim 220 catechisanten. ‘Dat zijn dan 440 handen die bewegen’, zei mijn vrouw. Of daar nog iets van is blijven hangen? Als hier of daar iemand mij aanspreekt en zegt: ‘Ik heb catechisatie van je gehad’, voelt dat als een groot wonder. Zeker als men aangeeft ook nog wel iets te hebben geleerd.

Tegen catechisatie geven heb ik nooit op gezien. Ik heb het bijna altijd zelf gedaan en heel vaak met genoeg. Op een of ander manier kon ik pas aan een preek beginnen als ik eerst catechisanten had gezien en gehoord. Pas toen mijn eigen kinderen scholieren werden, ging ik het ook een beetje door krijgen. Als je als dominee catechisatie geeft aan scholieren, dan sla je een dubbele slag: ze leren

je kennen en naar je luisteren. Had je eenmaal hun gunning, dan luisterden ze zondag onwillekeurig ook een poosje langer naar je preek.

DRAMA

In 1960 stierf mijn moeder, ze was 45 jaar oud. Ze liet negen kinderen achter. Ze was maar kort ziek. De slag kwam hard aan. Het was een drama, vooral voor mijn vader. Weer drong de dood binnen in de houten noodwoning in de duinen. Het zien van mijn moeder in de kist voelde als ondraaglijk. Dapper stapte ik als twaalfjarige het kamertje – mijn eerdere slaapkamer – binnen waar ze lag opgebaard. Ik zie haar gezicht nog voor me. ‘Ze ligt er mooi bij’, zei een broer van mijn vader. Ik kon de man wel vermoorden.

De begrafenis was een spannende gebeurtenis. Alle meubels werden de kamer uit gehaald. De ruimte werd vol gezet met stoelen uit het dorpshuis. Er verscheen een dominee die ik nog nooit had gezien. Hij ging aan het hoofdeind van een lange tafel zitten, de bijbel voor zich. Mijn vader zat naast hem, daarnaast ik en mijn jongere broer. De man had geen gebrek aan woorden, extra ernstig hoefde hij het ook niet te maken. Daarna naar buiten. Op de straat beneden stond het zwarte gemeentebegrafeniskarretje van het kerkhof: een baar op zes fietswielen aangedreven door zes duwstangen met biljardachtige zwarte knoppen. Nog zie ik ons gaan. Mijn vader in het midden, mijn broer en ik rechts en links. Een zwarte streepjesbroek en hoge zwarte hoed, wij ook. Zo hoorde dat. Het was hartje zomer, bloedheet.

Bij het kerkhof saluerde de grafdelver. Hij deed zijn pet af. Aan mijn vader merkte ik dat hij dit een hele rare actie vond. Op het kerkhof werden toespraken gehouden. Veel indruk maakte de oud-gereformeerde ds. Johannes van der Poel, de oudere broer van mijn moeder. Hij had haar nog even kunnen spreken in het ziekenhuis na een dollemansrit met de auto vanaf de Veluwe. Zijn woorden werden gesproken met de voordracht hem eigen: rustig, de tijd nemend. Korte zinnen herhalend, uitschietend. Ik hoorde gelukkig veel liefde voor zijn zus en ook dat hij erop vertrouwde dat het goed was en dat ze ‘een goeie ruil had gedaan’. Voor mijn vader waren dit gouden woorden van troost.

Toen die middag iedereen al weg was, dook er ineens een andere oud-gereformeerde dominee op. Hij deed zijn zwarte jasje uit en stroopte zijn hemdsmouwen op omdat het nog steeds heel warm

was. Hij bleef uren praten met mijn vader en monterde ons als kinderen op. Zijn meelevende was oprecht, zijn woorden waren authentiek bevindelijk.

Kort hierna, in augustus 1960, begon ik op het gymnasium. Ik was liever naar de christelijke HBS gegaan met andere leerlingen uit mijn klas. Maar mijn ouders hadden anders beslist. De zonen van de huisarts die tegenover ons woonden en met wie ik veel hockeysde, wisten de weg en namen me mee.

De avond ervoor – ik was nog wakker – stond mijn vader ineens in de deuropening. ‘Morgen ga je naar het gymnasium’, zei hij. ‘Dat is geen christelijke school. Ze vertellen er niet uit de Bijbel. Toch wilden je moeder en ik dat je daar heen zou gaan. Je kunt goed leren, je moeder wilde graag dat je dominee zou worden, dan heb je een goeie opleiding nodig.’

Toen hij weg was voelde ik me vreemd. Waarom was me dat niet eerder verteld? Maar het had ook iets van: ‘Spreek HEERE, want Uw knecht hoort.’

KLEINE KERK

De start in de schuurkerk aan de Timmermansstraat heeft bij mij geen trauma achtergelaten. Een qua omvang kleine kerkgemeenschap, afgescheiden van de samenleving in een dorp of in een stadswijk, heeft ook sterke kanten. Daarop wil ik hier nog iets dieper in gaan. Zo’n geloofsgemeenschap heeft een hoog spelonk-van-Adullam-gehalte. Je weet je op de goede plek – veilig en dicht bij de Messias – tussen een vreemd samenraapsel van allemaal zoekers en zondaars, sukkelaars en schuldenaars. ‘Ook voegde ieder zich bij hem die in nood verkeerde, ieder die een schuldeiser had en ieder die verbitterd van gemoed was’, en David ‘werd hun leider’ (1 Sam. 22:2).

In zo’n gemeenschap hoeft niemand zich iets te verbeelden, men weet dat men van dezelfde lap is gescheurd. Dat verbindt. Er is een diep besef en een diepe kennis van genade. In zulke geloofsgemeenschappen zijn er altijd mannen en vrouwen die wonderlijk opbloeien en vaak een mensenleven lang zich wijden aan en inzetten voor ‘hun’ kerk. In een kleine kerk ben je snel bij de kern en bij het hart. Je zit ook letterlijk vaak dicht bij elkaar, er zijn geen pilaren om achter weg te kruipen, de voorganger staat frontaal voor je. Je leert om daartegen te kunnen. En je leert opmerken dat het over jou gaat.

In de Bijbel is het kleine voor God nooit een probleem. Van huis uit is het volk van God steeds klein en zonder veel betekenis. De familie van Abraham bestaat uit slechts een paar mensen en wat personeel. ‘Mijn vader was een verdorven Syriër. Hij trok naar Egypte en verbleef daar als vreemdeling met weinig mensen, maar hij werd tot een groot, machtig en talrijk volk’, zo luidt een heel oude belijdenis van het volk van God (Deut. 26:5).

Rond de altaren die Abraham bouwde zag het zelden zwart van de mensen. Het karakter van de kerk was in die tijd heel regionaal. Een tent diende als plaats van samenkomst. Pas in de cultuur van de stad wordt er een tempel gebouwd, lijkt het volk Gods iets voor te gaan stellen en wordt de stad als zodanig zelfs het symbool voor de toekomst van God.

Maar in Israël kwam al snel het jawhisme onder druk te staan van de alternatieve religie en de hang en verering van natuurkrachten en afgoden. Daarom herinnerden de profeten het volk steeds aan de begintijd waarin kleinheid en geringheid als ideaalsituatie goldt. De zuiver jahwistische gemeenschappen bleven vrijwel altijd klein van omvang. Zo klein dat de profeet Elia op een gegeven moment zichzelf beklagt als de laatste die het licht uit zou moeten doen. Maar ook profeteerden de schriftprofeten haast altijd over het ‘overblijven van een hoopvolle rest’. In zijn verkiezend handelen lijkt God steeds een voorkeur te hebben voor het kleine, de jongste, de armste, en een aversie voor alles wat zich groot en hoog aan dient. Voor God is het kleine geen probleem. Over de stam Benjamin heet het: ‘Schoon klein, hij mocht regeren.’

In het Nieuwe Testament zie je hetzelfde beeld. Al loopt er vaak een grote schare met Jezus mee – die lost op als het richting Jeruzalem gaat. Een kern van volgelingen blijft over. En uiteindelijk blijft Jezus helemaal alleen over. Ook Jezus zelf begon als een profeet uit de regio. Hij was niet gezien of in trek. Geboren in Bethlehem trok Hij na zijn doop door het land Galilea. Hij bezocht dorpen en kleine steden, maar nauwelijks echte steden zoals Tiberias.

Paulus doet dat wel. Het is een onderdeel van zijn missionaire strategie: van stad naar stad reizen, ook omdat er in veel steden een synagoge was. Maar het gaat bijna overal om kleine groepjes christenen. Als hij zijn brief schrijft aan christenen in de miljoenenstad Rome zijn daar hooguit tweehonderd christenen verdeeld over een aantal huisgemeenten. Petrus schrijft aan christenen die hij typeert als ‘vreemdelingen in de verstrooiing’. Over massabijeenkomsten lees je niet.

KLEINE KUDDE

Heeft God een voorkeur voor klein? Jezus spreekt zijn leerlingen een keer aan met 'kleine kudde' (Luk. 12:32): 'Wees niet bevreesd, kleine kudde, want het heeft uw Vader behaagd u het Koninkrijk te geven.' Bij het woord klein gaat het overigens geen moment om het romantiserende sentimentele gevoel dat 'klein fijn is'. Ook niet om de gedachte dat God kleine mensen wil zoals alle machthebbers dat willen. Wat dat betreft heeft God het niet nodig om ook maar iemand klein te houden, daar is Hij te groot voor. Maar in deze wereld zijn nu eenmaal veel kleine mensen. In de zin van gering, krachteloos, miskend. Daarom staan ze vooraan bij God en zijn ze 'geschikt' voor de verkiezende genade. Ze zijn klein qua geloofskracht, maar ook qua getal.

Is er een minimum voor een kleine gemeente? In de synagoge was tien het minimum. Tien mannen vormden een *minjan*. Jezus gaat een paar stappen verder als Hij spreekt over twee of drie die bijeen zijn in zijn naam (Matth. 18:19-20). Twee of drie is erg weinig. Tien ook. Naar mijn idee ligt de grens bij circa vijftig, wil je genoeg mensen hebben om logistiek en inhoudelijk de lofzang gaande te houden. Als je nog de enige christelijke geloofsgemeenschap bent in een dorp of in een stadswijk zou ik doorgaan zolang er nog iemand is om op zondagmorgen de klok te luiden. Op een bepaald moment is dat misschien de enige ambtsdrager die is overgebleven, eventueel de pastor of dominee zelf. Liever als pastor meer dorpen bedienen dan mensen rond laten rijden. Het gaat ook niet alleen om de lofzang, maar ook om de aanwezigheid. De kerkorde van de Protestantse Kerk voorziet gelukkig in veel mogelijkheden om als kleine gemeenschap kerk te zijn, eventueel als huisgemeente.

KRACHT EN ZWAKTE

Een kleine geloofsgemeenschap heeft meestal een duidelijke identiteit. Soms is die ontleend aan een gezamenlijk verhaal van vervolging, afscheiding, sociale status, maatschappelijke miskening, geestelijke strijd of van ieders zwerftocht op zoek naar de parel van grote waarde. Er is een verbondenheid van het hart die zich ook zichtbaar uit bij ziekzijn en overlijden. Er is een natuurlijke zorg voor elkaar. Ook als het gaat over de praktische invulling van veel dingen van het gewone leven. Er is een basaal gevoel van anders zijn, men is zich bewust van de antithese met de wereld en er is een over-

zichtelijke manier van denken. Al deze aspecten horen bij de kracht van de kleine gemeente die anders is.

Maar dit gevoel heeft ook grenzen. Als kerkelijke regels de vrijheid van leden gaan inperken. Als regels belangrijker worden dan mensen. Als men elkaar geen ruimte geeft het geloof op de eigen manier te leven en te beleven. Juist in een kleine gemeenschap kunnen ruzies mensen verscheuren. Zo kan een kleine kerkgemeenschap de bron worden van veel frustraties en trauma's. Het gevoel dat je samen deel uitmaakt van de wereldwijde kerk van Jezus Christus, de *catholica*, is in zulke kerken soms helemaal weg. In plaats van de *catholica* gaan kleinheid van denken, van geloof en van visie plus een zekere dorpse manier van denken, behoudzucht en manipuleerzucht de gemeenschap bepalen. Daaraan lijden vroeg of laat vrijwel alle kleine kerken, soms ontlenen ze hun bestaansrecht hier zelfs aan. Voor het onderkennen en tegengaan van deze zuiging is durf van de voorganger nodig. Maar zelfs in het kleinste dorp en een stadswijk met veel eenvoudige mensen laat men zich graag meenemen door een voorganger die die durf heeft, voor ruimte zorgt en mensen recht doet. Ook in een kleine kerk.

CHARME VAN EEN KLEINE KERK

Al heel vaak ben ik voor gegaan in kleine gemeenten van de Protestantse Kerk. Ze hebben hun eigen charme en herinneren aan de zegen van de Timmermansstraat. Ten tijde van de DDR had ik contact met predikanten ginds die soms zes dorpen bedienden. Met name rond Kerst kwam er geen eind aan de vieringen, vaak met hun partner achter het orgel. Zo kan het ook. In België weten de protestanten niet beter dan dat zij kleine verstrooide groepen zijn in een wijds rooms land. In de Protestantse Kerk zijn de lutherse gemeenten veelal kleine gemeenschappen.

In Delfshaven was er een missionair ontmoetingshuis in Spangen waar elke zondagmiddag een viering met heel verschillende deelnemers werd gehouden. Regelmatig was het mijn beurt om voor te gaan. Er was altijd veel liefde en directe betrokkenheid. Tijdens een studieverlof in Londen woonden mijn vrouw en ik in een straat met aan het begin en aan het eind een kleine kerk van de 'Brethern'. Op de gevel stonden de woorden Gospel Hall. Als ik daar even zat te luisteren had ik het gevoel dat ik weer terug was in de schuurkerk van Zoutelande. In mijn dagverslag noteerde ik:

Vandaag mislukt het doen van boodschappen vanwege Bank Holiday. We worden echter uitgenodigd voor een avonddienst in de kleine kapel van de Brethern vlak bij ons huis. Hier gaat vanavond voor evangelist Joe Baxter – drie weken lang, elke avond van maandag tot en met vrijdag. Omdat het vlakbij is en we ook wat later mogen komen, gaan we erheen. Binnen zitten circa dertig mensen met een hoge refo-uitstraling, alle vrouwen met hoofddeksel, de meeste mannen donker gekleed. We zingen uit de Sankey-bundel. De preek gaat over Genesis 3, Johannes 1 en 1 Petrus 3. Daarbij gaat het Baxter om drie keer de mens achter de bomen: a. de mens verbergt zich in Genesis 3 achter de bomen van zijn doop, zijn inzet en zijn godsdienstigheid waar God hem echter aan ontdekt; b. de mens onder de boom van zijn nogal zelfingenomen geloof zoals in Johannes 1 Nathanaël; en c. Jezus heeft in de struiken van de hof en aan het kruishout onze zonden gedragen. Het heeft iets oud-gereformeerds. Baxter brengt zijn preek met een geweldige kracht. Dan weer hangt hij over de rand van de kleine kansel, fluisterend het gesprek met zijn gehoor voerend. ‘My dear friend, are you saved? He loves the sinner, but He hates your sin!’ Om 9 uur stopt hij. Na de dienst spreken we met een paar mensen, die ons vriendelijk te woord staan. Bij de uitgang wacht Baxter ons op. Aan ieder vraagt hij: ‘Are you saved?’

Het zou kunnen dat in deze eeuw vele nu nog stevige kerken zullen veranderen in kleine geloofsgemeenschappen. Daarover moeten we niet al te treurig en vooral niet verongelijkt doen. Veel kerkgebouwen worden op dit moment afgestoten, wijkgemeenten soms drastisch samengevoegd. In Utrecht voert kardinaal Wim Eijk een heel harde sanering door. Er blijven bijna geen parochies meer over. Inderdaad: leuk is anders.

Maar het zal er in veel dorpen en stadswijken om gaan dat men niet bang is als kleine geloofsgemeenschap – meer in een dorp of stadswijk dan van een dorp of stadswijk – kerk te zijn, bewust en bedacht op de valkuilen van een kleine kerk. Maar wel voor heel het dorp en heel de stadswijk beschikbaar, en niet bang voor een samenleving die vergaand geseculariseerd is en intercultureel geworden is. Ook een kleine geloofsgemeenschap kan veel betekenen voor haar directe omgeving. Als de mensen die binnen komen en soms letterlijk binnen spoelen maar snel merken dat geloven in God er echt toe

doet en dat er zonder Jezus Christus geen hoop is.

*Als een hert gejaagd, o Heere,
Dat verse water begeert,
Alzo dorst mijn ziel ook zere
Naar U, mijn God, hooggeëerd,
En spreekt bij haar met geklag:
O Heer, wanneer komt die dag,
Dat ik toch bij U zal wezen,
En zien Uw aanschijn geprezen?* (Ps. 42:1, Petrus Datheen)